

*Михај Н. Радан**

Западни универзитет у Темишвару**

Филолошки, историјски и теолошки факултет

О ПОРЕКЛУ КАРАШЕВСКЕ КОВАЧКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У ГОВОРИМА КАРАШЕВА И КЛОКОТИЧА

У уводном делу рада дат је сажет приказ статуса ковачког заната у задњих сто година у карашевској енклави, наводе се карашевска насеља у којима су спроведене анкете и имена главних казивача. Пошто је ковачки занат при издисају, главни циљ анкета био је да се прибележи и на тај начин конзервише карашевска ковачка терминологија пре њеног дефинитивног нестанка.

У наставку рада извршена је анализа структуре карашевске ковачке терминологије са циљем да се установи: а) однос између аутохтоних (словенских, српских) и позајмљених термина из ове области; б) који је језик или који су језици извршили највећи утицај на ковачку карашевску терминологију; в) да се попишу архаични словенски ковачки термини конзервисани у овим говорима, који су се развијали у условима вишевековне изолације од конвергентних српских говора.

Кључне речи: Карашевци, ковачка терминологија, словенски термини, позајмљенице, утицаји, интерференције

1. Ковачки занат је до пре неколико деценија био један од најважнијих и најцењенијих заната у сваком селу. Немогуће је било замислити живот на селу без овог заната. Међутим, његов значај и његова важност почињу опадати од првих деценија XX века, у време када се

* mradan54@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру пројекта Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* и пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (број 178020).

индустрија почела нагло развијати, а при крају истог века све ређе се по селима могао наћи по који ковач.

1.1. И у карашевским, као и у осталим банатским насељима у Румунији, свако село је имало бар једног ковача, чак и она најмања (осим ретких изузетака). Наравно, већа насеља имала су више ковача, пропорционално са бројем становника. Тако, на пример, у Карашеву, највећем карашевском насељу, шездесетих година прошлог века било је активних чак дванаест ковача, наиме: *Микóла Петри́ка (Пузунáр)*¹, *Микóла Турна* (- / *Ковáч*'), браћа *Микóла* и *Тóдор Драги́ја* (-), *Мáрјан Курјак* (*Ђ'уркић'*), *Ђ'урећ' Милош (Капитáн)*, *Ђ'урећ' Зéнка*², браћа *Микóла* и *Недељка Бóрка (Наплáтак)*, као и Недељков син, *Ми́ља Бóрка*, *Ми́ља Пау́ца (Рóша)* и *Пéтар Бóгдан (Живка)*. У осталих шест карашевских насеља, у истом временском периоду, било је укупно десетак ковача. У Лупаку је било три ковача - *Пéтар Зу́за*, *Иван Ђ'урки́ца* и *Кáса*³, у Клокотичу четири - *Тóдор Глúвак (Блáшка)*, *Пéтар Фíлка (Хáпка и Паклиши́нул)* и Цигани *Сто́ја Сау Маријáн Трајáн*⁴ и *Пéтар Кéнта*⁵. Равник (*Тóдор Драгáн*) и Водник имали су по једног ковача, обојица Цигани, док је у Нермиђу ковач био *Ми́ља Тóдор (Жич'ка)*. Од њега је научио и преузео занат крајем прошлог века његов син, *Микóла Тóдор*⁶, али мало га је практиковао јер је потреба за ковачима бивала све мања и мања. Он то сада ради само изузетно, у ретким случајевима када по некоме нешто затреба, и то онда када је код куће, јер и он, као и многи други после 1990, ради у иностранству.

¹ У заградама дати су надимци ковача, уколико их имају.

² *Zenca* је румунска званична варијанта презимена, а изворно, карашевско презиме гласи *Sáňka*.

³ *Kása*, чије име или презиме нисмо успели дознати, јесте Циганин који је становао у Клокотичу, али је сваког дана долазио и радио као ковач у Лупаку, иначе био је бољи од наведена два лупачка ковача.

⁴ Скоро сви Цигани, у свим карашевским селима, бавили су се ковачким послом, али је ретко који од њих, као што је случај са Стојом Саулом у Клокотичу или Касом, исто из Клокотича, који је радио у Лупаку, био прави ковач (и били су врло добри у свом занату).

⁵ Ово му је надимак, име и презиме нисмо, за сада, дознали (умро је пре пар деценија).

⁶ Имена, презимена и надимке карашевских ковача дали су нам следећи казивачи: Петар Богдан (Живка) и Пётар Курјак (Ђ'уркић')/син Марјана Курјака/ - за Карашево), Мáрјан Ђ'инкул (Миклóш), свештеник у Лупаку /рођен у Карашеву/ - за Лупак, Равник и Водник, Пётар Бírта (Мíкул) - за Клокотич, Дúна Радáн (Грáбникоња) - за Јабалче и Нермиђ, Ана Фíлка (рођена Тóдор, у Нермиђу) и Микóла Гéра (Ч'абрањáк), из Карашева - за Нермиђ.

Једино у Јабалчу, најмањем карашевском селу са седамдесетак кућа, није било ниједног правог ковача. Јабалчани су, осим мањих ковачких послова (нпр. поткивање по које поткове која отпадне коњима, кравама или воловима због неодложне потребе на краћи рок док се не оде код правог ковача), све своје потребе задовољавали код ковача из Карашева, где су долазили редовно ради поткивања своје марве или/и изради појединих предмета. Напоменућемо да једино у Карашеву није било ковача Цигана⁷, иако постоји доста велика њихова заједница, и у Нермиђу, где никада није било Цигана. Сматрамо да није на одмет истаћи да је Карашеву било више ковача него ли у свим осталим карашевским насељима.

Занимљиво је да су сви ковачи, поред надимка породице из које потичу, носили и нови надимак који је означавао занат којим су се бавили – *Ковач*'. Тако, на пример, наш казивач из Карашева, Петар Богдан, познат је у селу по породичном надимку *Живка* и/или комбиновањем старог и новог надимка: *Живка Ковач*! Ковачи чије породице нису имале надимак, као што је случај са *Миколом Турном*, добијају за стално надимак *Ковач*'.

1.2. Данас је ситуација у карашевским насељима драстично измењена – ковачки занат је пред издисајем. Све је мање ковача у наше доба - или их је просто нестало (не само у карашевским, већ и у осталим банатским селима са српским, румунским, мађарским или другим живљем⁸), или их, ту и тамо, има у малом броју, и то су углавном особе које су премашиле шесту деценију живота. Тако, на пример, ако је шездесетих година прошлога века било дванаест ковача само у Карашеву, данас у овом насељу постоји само једн активни ковач, *Петар Богдан Живка*, у Клокотичу само *Стоја Сау Маријан Трајан*, у Нермиђу, Равнику, Лупаку тешко се може наћи по један активни или полуактивни ковач, док у Воднику и Јабалчу нема више ковача.

Више је узрока који су допринели полаком, скоро неприметном нестајању, гашењу овог тако цењеног и важног заната без чијег су удела

⁷ У ствари, неки од њих бавили су се и ковачким пословима али њихове услуге нису тражили Карашевци, него само чланови њихове заједнице.

⁸ Приликом спровођења теренских истраживања прошле године у оквиру пројекта Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији *Истраживање историје и културе Срба у Румунији*, један од задатака који су имали истраживачи био је да попуне упитник о ковачкој терминологији. У седам насеља у којима су вршена теренска истраживања, једино је у Ченеју нађен ковач у животу, од којег су добијени одговори за попуњавање упитника.

малтене сви сељачки послови (пољопривредни, пастирски, дрводељни, коларски итд.) били незамисливи. Главни узрок јесте, без сумње, брза и нагла индустријализација друштва, нарочито почев од шесте деценије XX века на овамо. Нагли развој разних индустријских грана, нарочито машиноградње али не само, коренито су променили дотадашњи патријархални начин живота и систем привређивања на селу. Традиционалне задруге су за само петнаестак, највише двадесет година (отприлике од 1950. до 1965-1970. године), у потпуности нестале, због тога што су се Карашевци у том периоду почели масовно запошљавати у решичким фабрикама, а неки од њих су своје боравиште преместили у град. Постепено, и Карашевци почињу куповати тракторе и друге пољопривредне машине са којима ће обрађивати земљу, а потреба за израдом разних алата, прибора и разних металних предмета (секира, вила, брава, ножева, српова и сл.) неопходних у сваком домаћинству које су ковачи израђивали постаје све мања јер су се дотични алати или предмети могли да купе, и то по повољној цени и често врло доброг квалитета, у продавницама. Осим тога, из године у годину смањивао се сточни фонд јер, с једне стране, будући запослени у решичким творницама нису имали више времена да се интензивније баве овчарством и сточарством уопште, а с друге стране, пољопривредне намирнице могле су се купити по повољној цени чак и у сеоским продавницама. Сталним опадањем, смањењем сточног фонда и све већом употребом трактора и других пољопривредних машина, пропорционално се смањила и потражња за поткивање стоке и израде разних алата. Наведени процеси достиг у врхунац у задње две и по деценије. Карашевска су насеља опустела – у њима сада стално живе само особе старије од шездесет година и деца, њихови унуци, до осамнаест година. Скоро сво способно за рад становништво ради у западноевропским земљама, што значи да земљу ретко ко још обрађује, а стоке скоро и да нема више. На пример, у Карашеву је седамдесетих година прошлога века скоро свако домаћинство имало најмање два коња (што значи најмање око 800 коња) или пар волова, више крава и бар двадесетак оваца⁹, а данас укупно има десетак коња, нешто више крава и оваца, по која коза, а волова (и магараца) највероватније више нема.

2. Ковачка терминологија Карашева добијена ја на основу упитника и слободних разговора на ковачке теме вођене са Петром

⁹ У међуратном периоду, дакле пре распада задруга, велики је број домаћинстава имало од шездесет оваца на више, а доста велики број домаћинстава имао је више од сто оваца, неки чак и двеста, а најсиромашнији су имали двадесетак оваца.

Богданом Живком, данас јединим активним ковачем из Карашева, који се, по потреби, а такве су потребе мештана све ређе, још увек бави овим занатом. Рођен је 21. јуна 1944. године у Карашеву, где је завршио осам разреда основне школе. Ковачки занат почео је изучавати у својој дванаестој години од месних ковача, прешавши све етапе од *шегрта* и *калфе* до *мајстора*. У седамнаестој години запослио се као ковач у решичкој Фабрици машиноградње, ковачко одељење 440¹⁰, а паралелно је радио све ковачке послове у родном Карашеву. Сматран је за једног од најбољих ковача у Карашеву.

Мањи део грађе, отприлике трећина попуњеног упитника (исти упитник који је коришћен и у Карашеву), забележили смо од ковача *Стоје Саула Маријана Трајана*, ковача из Клокотича. Стоја јесте из редова месних Цигана, али на питање шта је по националности, одговорио је да је „Вла“ (Румун). Рођен је 1938. године у Клокотичу, где је цео живот провео радећи као ковач, има само четири разреда основне школе. О њему Клокотичани кажу да је био најбољи ковач у селу. Делимична анкета спроведена је 14. новембра 2015. године у Клокотичу.

3. Обим целокупне грађе којом располажемо је доста велики, те не може бити у целости обрађен у студији мањих димензија као што је ова за овај часопис. Због тога, након анализе све расположиве грађе која ће омогућити детаљан увид у проблематику карашевске ковачке терминологије, у овом раду биће приказан и анализиран део грађе, наиме део словенске и специфичне карашевске терминологије, као и део позајмљених ковачких термина.

3.1. Ковачки термини са словенским кореном:

3.1.1. Заједнички карашевским и другим српским говорима: *браћ'ба*, -бе (КГ) „брадва“ /дем.: *браћ'бица*, *браћ'ба мала*/; *бушило*, -ла /син. *дорн*/ (КГ) „направа за бушење“; *брана*, -не (Кл, Н, Р) /син.: *грапа* (К) / „дрљача, брана“; *брус*, *брусове* мн. (КГ) „камена алатка за брушење, брус“; *валов*, -ви (КГ) „жлеб, валов“; *дрводѐлац*, мн. *дрводѐлци* (К, Кл); *држало*, -ла (КГ); *дуда*, -де (К) /в. ниже 3.1.2. – *цава* (син.) – Кл/ „цев кроз коју ваздух иде у ватру; дуда, цев (уопште)“; *железо*, -за (КГ) „гвожђе, железо“ (в. срп. дијал.: *железо* – ТДР, 182; *железо* – РКМД, I, 179); *заварим* свр., *заварујем* несвр. (КГ) „заварити, помоћу јаког загревања спојити делове метала“ (в. дијал. *заварит*, *заварим* свр. и *завароват*, *заварујем* несвр. – РКМД, I, 185) /трп. прид.: *заварен* (КГ)/; *занитијем*

¹⁰ Румунски назив фабрике јесте: *Uzina Constructoare de Maşini și Motoare*, Secția 440 - Foșă.

(КГ) „занитити, занитовати“; *згура, -ре* (КГ) „згура, шљака, дрозга“ (в. *згурија* „шљака, згура“); /jy/ *калим* (КГ) „калити“, *окалим* (КГ) „окалити“; *кацар, -ри* (К); *ковач’, -ч’и* (К) ||¹¹ *ко’вач’, -ч’и* (Кл, оКГ); *ковем* невр., *оковем* свр. /*да се извади желѐзо жѐшко да се кове!* (КГ) „ковати, кујем; оковати, окујем“ (в. дијал.: *ковѐ* – ТДР, 340; *ковѐм* – РКМД, I: 297); *маљ*, мн. *маљѐве* (КГ) „маљ, дрвена справа, чекић за ударање“; *мѐден* (КГ) „мѐден, бронзан“ (в.: *мѐден* – ТДР, 406; *мѐден, а, о* – РКМД, I: 396); *меј*, *мејове* (КГ) „мех /ковачки/; мех (уопште)“ (в. срп. дијал.: *меј* – ТДР, 406; *меј* – БГШВД, I: 343); *наковаља, -ље* (К, Кл; КГ) „наковањ“ (в. срп. дијал. *наковаља* – ТДР, 450; *наковаља* РКМД, I, 438); *обруч’, -ч’и* /дем. *обруч’ка, -ке!* (КГ) „обруч“; *оцѐл, -ли* (КГ) „челик, оцал“ (в. стсл. *оцѐлъ*, лат. *асуале*, рум. *оѐл*), *оцѐласт /оцѐласт/, -ласта, -ласто* (КГ) „оцалан, чврст као челик“; *пањ*¹², мн. *пањѐве* (К, Ј) || *пњ*, мн. *пњѐве* (Кл, Н, Л), *пењ*, *пењѐве* (Р) „комад дрвета на ком је причвршћен наковањ; пањ“; *поткова, -ве* (КГ) (<слов. *подъковъ*); *пила, -ле* (КГ) „пила, турпија“ (уп. рум. *piľă* <слов. *пила*); *рок’*, мн. *рогове* (Кл) „рог наковња“; *рука’вац*, мн. *рука’овци*¹³ (К) || *рукавац, -ци* (К); *сврдал* м и *сврдо* с, мн. *сврдове* (КГ) || *сврдило* с (Кл)¹⁴ /„сврдао, сврдо“ (уп.: *сврдал* – ТДР: 748; *сврдао, сврдола* – РКМД, II: 210); *сикира, -ре* /дем. *сикирка, -ке!* (КГ) „секира“; *тѐсла, -ле* (К) „алатка којом се копа дрво за израду жљеба, валова“; *точ’ило, -ла* (КГ) „тоцило, тоциљ; камен на коме се точи секира“ (*точило* – ТДР: 816); *углен* (К, Кл) „угаљ /уп. и: *угљѐн!*“ (в. слов., цсл. *жгълъ* „угаљ“ - ПЦ-СС, 1993: 855; *углен* – ТДР: 848).

3.1.2. Специфични само карашевским говорима: *брадасѐцер* (К) /син. *рунтамер* (К) /„алат од челика са зупцима обично косоурезаним који служи за стругање, равнање, глачање гвожђа“ (карашевски термин настао слагањем двеју простих лексема – *брада* и *сѐцер* /види ниже 3.2.1.: *шмолосѐцер* (К); *букар, -ри* (К) „в. бѹкара“ /син.: *лежѹца за малтер* (<слов. *лѹжица, -ца* „кашика“), *канч’ок* (КГ), *мистрија, -је* (КГ) (в. ниже 3.2.2.) (в. ниже 3.2.2.) „гвоздени предмет којим се захвата блато или малтер и утрљава на зид“; *глаћ’еш* (К) „дрвени предмет којим се малтер или блато утрљава на зид“ (<гладити); *желѐзна постѐља* „метални кревет који су правили ковачи“; *ковац’ија, -је* (К) || *кова’и’ија, -је* (Кл, оКГ) /

¹¹ || = знак за варијанте (паралелне ликове).

¹² *пањ од^м бука, пањ од^м го’руна.*

¹³ Облици специфични само за део /четврт/ Карашева звану *Курјач’ица*, а следећи облик за остали, већи део Карашева.

¹⁴ Ово је лична реализација лексеме Саула Стоје (идиолекат), у духу карашевских Цигана.

„ковачница“ (уп. срп. дијал.: *ковачѝна* – РГСМ, 251); *кóш*, мн. *кошѝве* (К, Кл) „озидани део изнад ватре преко кога излази дим из ковачнице; димњак“ /уп. кòш са неким својим значењима, посебно оним под тачком 5 [РСХКНЈ, X: 360], са наведеним значењем у КГ (али и са другим значењима које има српска лексема), лексеми налазимо и у другим словенским језицима – бугарском, словеначком, руском, пољском (<слов. *кошь* [DER: 243]; в. и рум. *соѝ* <слов./); *кљѝити* (КГ) пл. тант. „кљешта, клијешта, кљешта“ (уп. дијал.: *кљѝита* - ТДР, 337; *кљѝите*, *кљѝитѝа* - РКМД, I: 295); *мездрило*, -ла (К) „справа којом се гули кора дрвета, а коју сачињава само оштрица, која на крајевима има две ручице – на оба краја по једна“ (уп. мездрити „сећи, резати месо на узану и танку парчад“); *мездрилице*, -ца (К) /син.: *слѝв*/ „справа за обраду дрвета слична *мездрилу*, коју користе колари, али је полукружног облика“; *нóжници* || *нóжнице*/ пл. тант. (КГ) „маказе“ (уп.: *ножѝце* РКМД, I: 465; *нóжици* – ТДР: 483); *ос*, мн. *óсове* (КГ) „ос, осовина“ (<слов. *ось*); *петѝца*, мн. *петѝце* (К) /син.: *баламѝа* и *баламѝава* – в. ниже 3.2.2./ „метални спој, на вратима, између стубова са стране и крила који се отвара, шарка“ (словенска реч, највероватније од „пета, петица /дем./“); *прóсит* (К, Ј, Кл, Н, В) јд. || *прóсвет* (Л, Р) јд., *просѝти* || *прóсити*/(К), *просвѝти* (Л, Р) мн./ [Радан, 2007: 433]; *сѝцер*, мн. *сѝцери* /в. и уп.: *сѝцало*¹⁵, мн. *сѝцала* (К)/ „направа од челика помоћу које се, некада, палила ватра“/; *тóјка*, -ке/ (К) „део за који се прикачи ланац којим се покреће мех (ковачки термин); колац, дебела грана“ (<слов., уп. срп. тојага, буг. тојаг, рум. *toiág*); *ѝѝва*, -ве (Кл) „цев кроз коју ваздух иде у ватру; цев“ (највероватније је аутохтона словенска лексема која је конзервисана захваљујући и учесталој употреби исте румунске лексеме словенског порекла на целој територији Румуније – в. и уп. рум. *ѝѝавѝ* /мн. *ѝѝѝ*/ „исто“) (<слов. *цѝвь*); *ч'ѝкан*, мн. *ч'ѝкѝни* || *ч'икѝни*, ређе и *ч'ѝкѝње*, *ч'икѝње* /дем. *ч'ѝкѝнч'ић*, *ч'икѝнч'ић* (~ *от кѝле*; *мѝли* ~)/ (КГ) „чекић“ /*ч'ѝкан* *óстром шмóлом* „чекић којим може да се засече гвоздени предмет“ (К) (<слов. *чеканѝ*, в. и срп. дијал. чекањ, чекањац, буг. чукан, чекан, рус. чекан; уп.: рум. *ciocan*, тур. *çakan*, мац. *csákány*, *csokány*, алб. *tšokanë* ... - DELR, 193)/.

¹⁵ Традиционални предмети који су у прошлости коришћени за потпаљивање ватре били су *крѝмен* и *гљѝва* (и *гљѝва*) (КГ), њиховим трењем добијане су искре помоћу којих се потпаљивала се ватра. У КГ синтагма *ла ли да осѝца* значи „хоће ли да створи искре /тј. да запали ватру“, па је највероватније ова направа изведена од карашевског глагола *сѝцати* „заискрити“.

3.2. Позајмљени ковачки термини:

3.2.1. Из немачког језика: *болц*, мн. *бóлцове* (КГ) „болц“ (<нем. Bolzen); *бормашина*, *-не* (К, Кл) /син. *бургија*/ „направа коју су правили сами ковачи, којом се буши хладно гвожђе /студено железо/“ (<нем. Bohrmaschine); *бронз* || *бронц* (КГ) „легура бакра и калаја, бронза“ (<нем. Bronze или рум. bronz); *гивинт*, *-ове* (КГ) „спирала, спирални рез, навој завртња, жлеб на завртњу“ (<нем. Gewinde, в. и Schraubengewinde „завртањ са навојем“) /син.: *филет*, *-ти* (<рум. filét)/; *дорн*, мн. *дóрнове* (К, Кл; оКГ) „направа за бушење топлог гвожђа /жешко² железџа/“ (<нем. Dorn) /син. *бушило*, *-ла* „направа за бушење“/: *патрат дорн*, *дорн на ч’етири ћ’ошка* (К), *бушило патрат* (Кл) „врста дорна за пробијање четвртастих рупа на гвозденом предмету“ (в. рум. pătrát „квадрат“); *ицује* (К) || *хацује*, *’ацује* (КГ), *ха(ј)цује* (Кл)/ „потпирује ватру“ (<нем. Heizer „ложач“, в. и нем. Heizung „направа, уређај, инсталација за грејање“); *килнер*, *-ри* (К, Кл) || *келнер* (К) „алат којим се обележава место на гвозденом предмету где треба да прође бургија“ (<нем. Kigner „челична алатка којом се обележава место за бушење на металима“) - уп. и срп. *кирнер*); *клóмба*, *-бе* (КГ) „кламфа, скоба“ (<нем. Klampfe; не искључујемо могућност да је лексема словенског порекла – уп. укр. *клуба* „кука“, чеш. klubák „кљун“ - DELR, 214); *Комáнда*¹⁶, *-де* „општинско народно веће“ (<нем. Kommando „команда, заповедништво“); *кромп*, мн. *крóмпове* (К, Н, Ј) || *крамп*, *-ове* (КЛ, Л, В) (<нем. Kramp) /син: *сáпоњ* (Р) (в. ниже 3.2.2.)/ „крамп“; *леткóн*, *-ни* (КГ) „леткол, алатка за лемљење, лемилица“ (<нем. LötKolben); *лétујем* (КГ) „лемити“ (<нем. löten); *мúтер*, *-ри* (КГ) „шраф“ (<нем. Mutter) /син.: *шраф*, мн. *шрáфове* || *шарáф* (КГ) „шараф“ (<нем. Schraube)/; *нит*, мн. *нítове* (КГ) „нитан, закивак, наковница“ (<нем. Niet/e/); *пеглáјс*, мн. *пеглáјси* || *пиглáјси*, *пиглáјсеве*, *пеглáјсеве*, *пеглáјсове*, *пиглáјсове* (КГ) „алат од челика, са зупцима обично косо урезаним, који служи за стругање, равнање, глачање гвожђа, турпија; пегла“ (<нем. Bügeleisen); *плек*, мн. *плéкове* (КГ) „лим, плех“ (<нем. Blech, мац. plech); *рáштел пíла* (К) „турпија за дрво коју су правили ковачи“ (<нем. Raspel „турпија“) /син.: *пíла за дрéво*, *пíла за копíту*; *рунтáмер* (К); *брáдасéцер* (К)/ „алат од челика са зупцима обично косо урезаним који служи за стругање, равнање, глачање гвожђа“ (в. и уп. нем. gund „округао“ и Hammer „чекић“, hammer „ковати, куцати, ударати чекићем“); *трáјбер*, *-ри* (Кл, Н) „алат за бушење дрва“ (<нем.

¹⁶ Најстарији термин за именовање општинске управе /општинског већа/, иначе и данас најфреквентнији у употреби. Исти термин, са истим значењем, постоји и користи се у Свинци.

treiben, getrieben „радити нешто /у преносном смислу/, нешто проузроковати, деловати“); *шпиц*, мн. *шпицове* (К) „*оштри* део /рог/ *наковња*“ (<нем. Spitz); *штéкла*, -*ле* (К) „*равна страна наковаље има дупку за штéкле*“ (уп. нем. stecken „ставити, угурати, фиксирати, убацити; бити стављен, фиксиран“), син. *рунштекла*; *шмóла* (К) „*чекић* којим може да се засече гвоздени предмет“ (најверованије позајмљеница из немачког језика чији етимон нисмо утврдили) и *шмолосéцар* (К) „*алат* којим се удара по гвожђу да би се обрадило“ (најверованије је овај термин настао спајањем домаће речи са позајмљеницом из немачког језика чији етимон нисмо пронашли); *шинајцајк*, мн. *шинајцајкове* (К) „*филијера*“ (највероватније термин је немачке провенијенције, али нисмо успели утврдити етимон; в. и нем. Schneuze „*усекач*, направа за гашење свећа“); *шраф*, -*фове* || *шараф* (КГ) / „*шраф*, завртањ“ (<нем. Schraube); *шрафштòк*, мн. *шрафштòкове*¹⁷ (К) (<нем. Schraubstock) /син. *мэнгина* (К) || *мінгина* (Кл) / „*стега* коју користе ковачи“.

3.2.2. Из румунског језика: *алама*, -*ме* (КГ) „*месинг*“ (<рум. alámă); *апатаре* (КГ) „(хем.) *тешка вода*“ (в. рум. ára táre, ára gréa „*исто*“); *баламава* || *балама*, мн. *баламале* || *баламаве* (К) (<рум. balamá) /син.: *петница*, мн. *петнице* – в. горе 3.1.2./ „*метални спој*, на вратима, између стубова са стране и крила који се отвара, шарка“; *барос*, мн. *бароси* (КГ) „*ковачки чекић*“ (<рум. barós < циг. bago „*велик*, значајан“ – DELR, 80) /син.: *маљ*, мн. *маље* „*маљ*, дрвена справа, чекић за ударање“; *грана*, -*не* (К, Ј) (<рум. grără) /син.: *брана*, -*не* (Кл, Н, Р) / „*дрљача*, брана“; *диплома*, -*ме* || *диплома*, -*ме* (ређе) / (нем. Diplom, рум. diplomă); *диферите клеите* (Кл) „*разне врсте клешта*“ (калк према румунској синтагми: diferite /tipuri de/ clești); *дорн патрат* (КГ) „*алат* којим се праве четвртасте рупе“ (<рум. pătrât „*квадрат*“); *егзамен*, -*ни* (К, Кл) „*испит*“ (<нем. Examen; уп. и рум. examen /< фр., лат. examen/ „*исто*“); *канч’ок*, мн. *канч’окове* || *канч’оци* (ређе) (КГ) (<рум. cancioc; в. горе 3.1.2.) „*гвоздени предмет* којим се захвата блато или малтер и утрљава на зид“; [од^м две] *компоненте* (КГ) /син.: [од^м два] *дэла* (КГ) / (<рум. componență „*составни део* /нечега/“); *ма^внер*, -*ри* (К) || *мьнер*, -*ри* (оКГ) /син.: *рукавац* (КГ) || *руку^овац* (К) / „*рукавац*“ (<рум. mâner „*исто*“); *матрица*, -*це* (КГ) (<рум. matrice <фр. matrice „*матрица*“), „*матрица*“; *мистрија*, -*је* (в. горе 3.1.2.) (КГ) „*гвоздени предмет* којим се захвата блато или малтер и утрљава на зид“ (<рум. mîtrie); *ранга*, -*ге* (КГ) „*гвоздена полука*“ (<рум. rángă); *сапоњ*, -*поњи* (Р) (<рум. sáră „*мотика*“), „*крамп*“ (в. горе 3.2.1.); *скелет*, -*ти* (К) „*костур*

¹⁷ Други акценат у лексеми /ò/ јесте секундарни.

(ковачког меха)¹⁸ (<рум. *schelét* < фр. *squelette*); *скула*, -ле (К, Кл) „општи назив за предмете којима ковач ради, справа, алат“ (<рум. *scúlă, scúle* „исто“); *Сфат*¹⁸ јд., *Сфатове* мн. (КГ) (<рум. заст. *Sfatul popular* „општинско народне веће“) [„*смо*¹⁹ добијали /добивали/ диплому /диплому/ от *Сфата*, от *Команде*“]; *уч'еник*, -ци (К, КГ) (<рум. *ucenic* <слов. *ученикъ*) (син. *шеѓрт* || *шеѓ'рт*); *филера*, -ре || *филијера*, *фиљера* (КГ) /син.: *инáјцáјк*, *бурѓија за гивинт што се чини у мутеру* (К) / „филијера“ (<рум. *filieřă*); *филет*, -ти (КГ) „спирала, спирални рез, навој завртња, жљеб на завртњу“ (<рум. *filet*);

У румунске позајмљенице спадају и поједини калкови или полукалкови. Тако, на питање: „Како се зове способност мајстора да успешно направи неки предмет, да вешто изведе неку радњу, његово занатско умеће“, добили смо следеће одговоре: 1. *ствар ка луме* (К) (полукалк према румунском: *treabă ca lútea* „ствар као свет“) /син.: *ваљана ствар* (КГ) / и *то је прáви мајстор* (К; КГ); 2. *месеријаш бун* (Кл) „добар занатлија/мајстор“ – синтагма преузета дословно из румунског језика: *meseriăș bun*²⁰ „исто“.

3.3. Из других језика: *бурѓија*, -је /син. *бормашина* (К, Кл; КГ) „направа коју су правили сами ковачи, којом се буши хладно гвожђе“ (<тур. *burgu*); *валóв*, -ви (К, Кл) „суд издубљен у облику корита од камена у којем се држи вода у ковачници; валóв“ (<мац. *válu*); *калфа*, -фе (КГ) „калфа, „помоћник мајстора“ (<тур. *kalfa*); *камина*, -не „место где се ложи ватра и загрева гвожђе /уп. срп. *ка̀мѝн*“ (<грч. *kaminos* „пећ“); *дорн карич'аст* (КГ) „округла направа за бушење“ (*карич'аст* <*ка̀рика*, -ке (КГ) „точак“ <мац. *karika* „Kreis, Ring, Reifen“ – Hadrovics, 1985: 295); *коситер* заст. „коситар, коситер, калај“ (<грч. *kassiteros*) || *коситор* (КГ) „исто“ (<рум. *cositor*); *мајстор*, -ри (<грч. *maistor*); *мэнгина* /мн. *мэнгине* (К) || *мѝнгина*, мн. *мѝнгине* (Кл) / „стега коју користе ковачи, менгеле“ (<тур. *mengene* <*magganon*); *фѝрис*, мн. *фѝризи* (КГ) „тестера“ (<мац.

¹⁸ Званични румунски назив за општинско народне веће коришћен после Другог светског рата све до седамдесетих година прошлога века када је замењен синтагмом *Consiliul popular* „Народни савет“, а после 1990. у употреби је *Consiliul Local* „Месни савет“; данас је доста ретко у оптицају.

¹⁹ Реч је о ковачима; изјава Петра Богдана Живке.

²⁰ Објашњење треба тражити у чињеници да клокотичком ковачу, Стоји Саулу, карашевски говор није матерњи говор, па је њему и осталим члановима циганских заједница у карашевским селима фамилијарнији румунски језик (чији је утицај свеprisутан, како у званичним ситуацијама, тако и у свакодневној, незванчној комуникацији).

fürész); *шегрт*, мн. *шегрти* (К) || *шег^брт*, *шегрт* (К), *ша^бг^брт* (Кл) „шегрт, ученик на занату“ (<тур. *şakirt*); *калфа*, *-фе* (К, Кл) „помоћник мајстора“ (<тур. *kalfa*).

4. У вези са ковачким занатом код Карашевака, наводимо у наставку неке радње, обреде, веровања.

И код карашевских ковача наковањ јесте окултан предмет према којем се са поштовањем и скоро као према светињи опходе. На Крстовдан, када поп освештава куће, ковачи обавезно замоле свештеника да им освешта и наковањ, а у соби, у кући, запали се свећа. Ковачи су тамјаном кадили наковањ на дан *Св. Флоријана*, који је сматран свецем заштитником ковача (као и чобана) од пожара, ватре, али и поводом неких других већих хришћанских празника као што су Благовести, Ускрс. *Свѣети Јозип*, (слава свих карашевских мајстора, укључујући и ковача).

Познато је да је наковањ у прошлости, исто као и вериге, био фетиш. До данас је остало веровање у његову магичну, натприродну моћ, па су ковачи, повремено, и то у јутарње сате, лупали чекићем у наковањ да би тим поступком отерали ђавола и онемогућили његово деловање око ковачнице. Лупање у наковањ има, дакле, апотропејски карактер. Ковачи су строго пазили да се наковањ не оскрнави било чим. Тако, нису дозвољавали да се седне на наковањ, а ако би се то некако десило, ковачи су се ужасно љутили. Нису карашевски ковачи дозвољавали, на пример, ни да се чаша с ракијом постави на наковањ и, у главном, икакав предмет.

Забележили смо и следећа веровања везана за ковачки занат. Карашевци верују да нађена стара изгубљена потковица на путу доноси срећу, те су такве потковице узимали, доносили кући и вешали као амајлију на неком објекту у домаћинству. Такође, жене су такве нађене потковице стављале с јајима на којима леже квочка, а сматра се и да има заштитну моћ против грмњаве. Постоји и пракса да жене донесу сирово јаје и ставе га у воду у којој се кали гвожђе, а потом га носе кући јер се верује да може излечити децу обелелу од *кожушња* „дечја кожна болест, осице“.

5. Прелиминарни, провизорни закључци

5.1. На основу упитника добијена су око 200 лексема, од којих један део јесу ковачки термини у правом смислу речи, док други део чине лексеме које су тесно повезане за ковачку терминологију (нпр., производи који су израђивали ковачи, предмети који се користе у овом али и у другим доменима активности и сл.). Након сумарне статистичке анализе

порекла свих прикупљених термина, установили смо да су домаћег, словенског порекла око 55-57%, а страног порекла око 43-45%. Тај однос одражава се и у корпусу грађе анализирани у овом раду, наиме, од око 128 размотрених термина (без варијанти, паралелних ликова), од којих \approx 69 словенских (53,9%) и \approx 59 страног порекла (46,09%). Међутим, будући да је анализа грађе у овом раду само делимична, непотпуна, до коначне анализе целокупне грађе ове закључке (поготово оне статистичке) треба сматрати провизорним, а њих финална, суштинска анализа у будућем раду на ову тему може потврдити или, у мањој или већој мери, оповргнути.

5.2. Статистичком анализом порекла овде изложене карашевске ковачке терминологије добили смо следећу слику:

5.2.1. Од укупног броја карашевских ковачких термина словенског порекла (53,9%), термини који су заједнички карашевским и другим српским говорима (в. 3.1.1.) чине 72,47%, а 27,53% чине термини специфични само карашевским говорима (в. 3.1.2.).

5.2.2. Што се тиче термина страног порекла, од укупног њиховог броја (46,09%) најбројнији су термини позајмљени из немачког (45,76%) и румунског језика (40,67%), а сви остали позајмљени термини из мацарског, грчког и турског језика износе 13,55%.

5.2.3. Анализа односа између термина словенског и страног порекла указује на чињеницу да је проценат термина стране провенијенције изузетно велик, а сличан проценат, највероватније, тешко да постоји у другим доменима активности. Према подацима којима располажемо у вези са ковачком терминологијом, треба истаћи да је ситуација од прилике иста и у другим насељима са српским живљем у румунском Банату. Велики број позајмљеница у ковачком занату последица је конкретних економских, али и политичких прилика у Банату. Наиме, немачки колонисти настањени у Банату током XVIII века донели су са собом напреднију технологију и алатке ковачког заната, те су од њих аутохтони становници Баната, Срби и Румуни, преузели заједно са алатима и њихове (немачке) називе које су, како то увек бива у процесу позајмљивања, прилагодили свом језику (говору). Осим тога, алатке су произвођене у немачким/аустријским мануфактурама и, у новије време, фабрикама.

5.3. Треба нагласити да се, у доста случајева, напоредо са позајмљеним ковачким терминима употребљавају и домаћи, словенски термини, који нису изашли из употребе након продора позајмљеница: *бушило* – *дорн*; *букáр* и *лежѝца за мáлтер* - *канч'óк* и *мистрѝја* (КГ);

петница - *балама* || *баламава*; *рашпел пила* - *пила за дрво*; *барос* – *маљ*; *грапа* – *брана*; *ма^бнер*, *м^ннер* – *рукавац* и др. Шта више, констатујемо да су у неколико случајева створени (највероватније калкирањем) поједини термини карашевским /словенским/ материјалом (*брадасџер*) према моделу страног позајмљеног термина (*рунтамер*). Овакво стање доказ је да су КГ пружали отпор позајмљивању настојањима било да се позајмљенице калкирањем преведу, било чувањем старих, аутохтоних словенских ковачких термина.

5.4. Сматрамо да је извештан број карашевских словенских термина конзервисан захваљујући и чињеници што су ти исти термини и/или лексеми у румунским говорима, иначе словенског порекла, у фреквентној употреби (в., нпр.: *пила*, *цава*, *оцел*, *кош*, *тојка*).

5.5. Поједини термини добијени од казивача Стоје Сау Маријана Трајана из Клокотича, као што су, нпр., *св^брдило*, *глѐто* и још неки, нису карактеристични за КГ и треба их третирати као личну (индивидуалну) реализацију типичну за карашевске Цигане.

Скраћенице

алб. – албански	нем. – немачки
буг. – бугарски	несвр. – несвршени вид
вар. – варијанта /паралелни лик/	свр. – свршени вид
грч. – грчки	син. - синоним
дем. – деминутив	слов. – словенски, прасловенски
дијал. – дијалекатски	срп. - српски
заст. – застарело	стсл. - старословенски
јд. – једнина	тур. – турски
КГ – карашевски говори	укр. - украјински
лат. – латински	фр. - француски
м – мушки род	цсл. – црквенословенски
мац. – маџарски	чеш. – чешки
мн. – множина	

Скраћенице за насеља

В – Водник	Л – Лупак
Ј – Јабалче	Л – Лупак

К – Карашево
Кл – Клокотич

Н – Нермић⁷
Р - Равник

Литература

- БГШВД, I – Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта*, Прва књига: *Увод у фонетизам*. Српски дијалектолошки зборник XL, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, Београд, 1994.
- БГШВД, II - Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта*, Друга књига: *Морфологија, синтакса, закључци, текстови*. Српски дијалектолошки зборник XLIII, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, Београд, 1997.
- ПЦ-СС, 1993: *Полный церковно-славянский словарь*, Составилъ Священникъ Григорій Дьяченко, Издательский отдел Московского патриархата, Москва, 1993.
- Радан, 2007: Михај Н. Радан, *Терминологија ватре у говорима Карашевака*, Probleme de filologie slavă / Проблеми словенске филологије / Проблемы славянской филологии, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Catedra de Limbi Slave, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2007, стр. 429-442.
- РГСМ – Милета Букумирић, *Речник говора северне Метохије*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 15, Београд, 2012.
- РКМД, I – Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, Свеска прва, Српска краљевска академија, Београд, 1932; Свеска друга, Београд, 1935.
- РКМД, II – Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, Свеска друга, Српска краљевска академија, Београд, 1935.
- РСХКНЈ, I-XIX: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, том. I-XIX, Српска академија наука / Српска академија наука и уметности, Институт за српски (српскохрватски) језик, Београд, 1959-2014.
- РСХКЈ, I-VI: *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. I-VI, Матица српска (* Матица хрватска), Нови Сад (* Загреб), 1967-1976.
- ТДР – Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, Београд, 2008.

DELR: Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române* (Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin). București: Editura SAECULUM I.O., 2007.

Hadrovics, 1985: László Hadrovics, *Ungarische elemente im serbokroatischen*, Akadémiai kiadó, Budapest.

Mihai N. Radan

SUR L'ORIGINE DE LA TERMINOLOGIE DE LA FORGE DANS LES
DIALECTES CARASSOVIENS DE CARASOVA ET DE CLOCOTICI

(Résumé)

Dans la partie introductive de l'étude nous faisons une courte présentation du statut du métier de forgeron pendant les derniers cent ans dans les villages carassoviens et nous précisons les localités où les enquêtes se sont déroulées, le questionnaire utilisé et les informateurs interrogés. Puisque ce métier est en voie de disparition, le but principal de l'enquête est celui d'enregistrer cette terminologie avant qu'elle soit hors d'usage.

Dans le travail proprement dit nous avons analysé la structure de la terminologie carassoviennne de la forge pour établir : a) le rapport entre la terminologie autochtone (slave, serbe) et la terminologie étrangère qui est le résultat des emprunts suite aux contacts avec d'autres ethnies de Banat (surtout roumaine et allemande) ; b) quelle(s) est (sont) la (les) langue(s) qui a (ont) exercé l'influence la plus puissante dans ce domaine ; c) l'inventaire des termes archaïques slaves conservés dans ce dialecte dans les conditions d'un isolement multiséculaire et d'une évolution multiséculaire indépendante des dialectes serbes convergentes.

Mots clé : Carasova, Clocotici, forge, terminologie, archaïsmes, influences, emprunts.

Петар Богдан (Живка) – ковач, Карашево

Стоја Сау Маријан Трајан – ковач, Клокотич